

**Pál Horváth, Bevezetés az összehasonlító jogtörténet alapelemeibe
/Úvod do základných prvkov porovnávacích dejín práva/.
Budapest 1979, 468 s., súhrn rus., angl.**

Po viacerých monografických štúdiách o komparatistike v oblasti dejín štátu a práva vydal teraz autor rozsiahle dielo o tejto významnej zložke historiografie štátu a práva. V 12 kapitolách sústredil svoje aj prevzaté poznatky. V prvých 4 kapitolách sa zaoberal metodikou danej komparatistiky s osobitným zreteľom na historický vývin právnej historiografie v Uhorsku, resp. Maďarsku. Ďalších 8 kapitol venoval komparatistickým hľadiskám v oblasti Balkánu. V tejto recenzii sa sústreďí pozornosť na 4 prvé kapitoly diela, lebo v nich autor domyslel a rozšíril to, čo prezentoval vo svojich doterajších štúdiách. Obsahujú nadmerne veľké množstvo podnetných poznatkov, ktoré tu treba vyzdvihnúť. Oproti tomu sa tu len celkom stručne zhrnú vedúce myšlienky z 5.-12. kapitoly, kde sa dokumentujú dôsledky vyvođené z metodologickej časti 1.-4. kapitoly diela. Súhrnne pritom prevláda v tejto recenzii snaha vyzdvihnúť tie výsledky diela, ktoré dopadajú metodicky, aj podľa historickoprávneho obsahu na dejiny štátu a práva v Československu.

I. Východiskovou myšlienkou diela je autorova téza, podľa ktorej rozmach výskumu dejín vedeckých odvetví vzbudil aj veľkú pozornosť pre dejiny historiografie. V Maďarsku sa pritom v nadväznosti na rozvoj marxistickej právovedy vynorila požiadavka vyrovnávať sa s prežitkami najmä v dejinách práva. Lebo tieto prežitky doteraz pôsobia na verejnú mienku v Maďarsku. V 60-tych rokoch sa ukázalo, že nestačí kritizovať "tradície minulých generácií", ale treba rozpracúvať aj metodiku výskumu právneho vývinu. V širšom zmysle ide o výskum historizmu právneho myslenia a vôbec.

Historičnosť vedeckého poznania možno sledovať aj na vývine právnohistorickej vedy. Preto sa autor podujal skúmať najskôr začiatky historizmu právneho myslenia v Uhorsku. Podľa jedných začal tento historizmus až pôsobením prusko-nemeckého vplyvu v 19. stor., kým druhí ho datovali už od 16. stor. V súčasnosti sa ukazuje, že začiatky právneho historizmu a v nadväznosti na to aj právnohistorického výskumu sa prekrývajú s predhistóriou buržoáznej premeny. Najstarším prejavom právneho historizmu v Uhorsku bola snaha uhorskej feudálnej šľachty od 16. stor., aby sa konzervovali stavovské šľachtické výsady a pritom sa odstránila právna neistota. Tak vznikli zbierky zákonov uhorských kráľov. Na to sa na vysokoškolskej úrovni začalo pestovať tzv. jus patrium. Ale metodický výskum začal až v druhej polovici 18. stor. a nadväzoval na prirodzenoprávne zmluvné teórie a na úsilie dvorských kruhov argumentovať proti stavovským výsadám tézami z dejín

verejného práva. Pritom zohral významnú úlohu vedecký odbor historického zemepisu a štátnej štatistiky na univerzitách, ale už aj porovnávací metóda a novovznikajúce pomocné vedy historické. Čiastočne vplývalo na rozvoj historizmu aj osvietenstvo v oslabenej podobe. Jeho nositeľmi v Uhorsku boli pri nedostatku buržoázie upadajúci zemanovia a inteligencia. Aj osvietenský habsburgovský panovník a ich prostredníctvom francúzske osvietenstvo vykonali svoj vplyv. Napokon za čias Márie Terézie sa vedľa "jus patrium" začala vyučovať ako pomocný predmet právna história. Vtedy sa do právnej vedy vniesla myšlienka všeobecného vývinu práva spolu s komparatívnym hľadiskom. Proti tomu priniesli reakciu až idey klasickej buržoáznej revolúcie a spôsobili odklon právnej historiografie v Uhorsku od všeobecných dejín práva, a to tézou o jedinečnosti (maďarského) "národného právneho vývinu".

Po prelome 18. a 19. stor. nastal pôsobením reakčného absolutizmu úpadok metodického výskumu dejín práva. Právne myslenie ovládol konzervatívny šľachtický nacionalizmus. Ale predsa sa rozmáhala špecializácia právnych odvetví. Vplyvom romantizmu sa začali zbierať historické pramene. No už pred r. 1848 sa začala rozvíjať špeciálna metodická výskumná práca právnohistorická, najmä v oblasti pramenných edícií. V reformnom období (40-te roky) sa k tomu pridružili vystúpenia liberalisticky ladených právnikov, ktorí boli politicky činní, ale nepôsobili v náuke. V protiklade k prívržencom právnych reforiem hlásali potrebu porovnávania a pripúšťali preberanie právnych ustanovizní najmä z Anglicka. K vývinu právneho historizmu prispeli aj pedagógovia na stredných a vyšších cirkevných školách, ktoré boli mimo priamy dosah štátnej cenzúry. Ich učebné pomôcky nie sú doteraz primerene odkryté ani vyhodnotené. Vplyvom právnohistorickej školy sa zosilnila konzervatívna črta právnohistorického výskumu, ale predsa sa navodila metodická výskumná práca. Ale právne myslenie ovládla romantika a využívali sa domnelé modely národnej tradície. Zavrhovali sa revolučné zmeny, no aplikovala sa metodická kritika dejín. Tomuto stavu vecí napomáhala oneskorená buržoázna premena. Prevala právnohistorickej školy sa dovŕšila reformou právnického štúdia za čias Bachovho absolutizmu. Vtedy sa zatlačila do pozadia snaha o samostatnú právnu históriu jednotlivých národov mocnárstva. V Uhorsku to pretrvalo aj po páde absolutizmu, ale v protirečivom rúchu romantického maďarského nacionalizmu. Tento "prispôsobivý odpor" dal vznik štátom uznávanému právnemu historizmu. S tým sa spájala nevedecká romantika, vzbudzoval sa neznášanlivý nacionalizmus a zanedbávali sa komparatívne snahy. Napriek tomu sa právnohistorická veda osamostatnila, čo ale neplatí o národnej právnej histórii.

Právny historizmus v Uhorsku získal vedecké základy až v 2. polo-

vici 19. stor. a koncom 70-tych rokov už ovládla buržoázna právna historiografia situáciu. Súbežne s tým sa šírila nevedecká romantika a idey historického práva zatažené feudálnymi zvyškami prenikali do všetkých právnych odvetví. Na celé desaťročia sa rozvinula reakčná nacionalistická právna historiografia a len na okraji sa vyskytli jednotliví predstavitelia liberálneho právneho historizmu. Najsilnejším smerom buržoázneho právneho historizmu bola pozitivistická právna historiografia. Rozvinula sa medzi 70-mi a 90-mi rokmi. Ale nezakladala sa na buržoázno-liberalistických výsledkoch, neupustilo sa od tradícií historickej školy a nekritizovalo sa feudálne právo. Pramene sa využívali len na popisný výskum, a to hlavne obdobia stredoveku. Neanalyzoval sa vplyv spoločenských problémov na dejiny a nehodnotili sa skúsenosti buržoázných revolúcií. Tak sa pozitivistická právna historiografia v Uhorsku nestala nástrojom buržoázneho pokroku, ani sa nerozšírilo - síce uchované - komparatívne hľadisko. Porovnávali sa len vývojové procesy, ktoré boli výrazom vzájomných vplyvov. No aj tak sa dospelo k trvalým výsledkom. Vplyv tzv. duchovných dejín patril medzi úpadkové javy, ktoré podryvali vedeckosť práva v buržoáznom období. Vcelku sa na reakčnom právnom historizme odrážali zložitým spôsobom neriešené spoločenské a právne problémy. Jedinečnosťou uhorského právneho vývinu, tézou o historickom poslaní sa kryli reminiscencie na predchádzajúci vývoj právneho historizmu, pričom sa upierala možnosť širšie použiť komparatívne hľadisko. To zase bol odraz snahy konzervovať feudálno-kapitalistické právo. S tým sa spájal metodický úpadok, národná neznášanlivosť voči susedným národom a hlásanie maďarskej kultúrnej nadradenosti, čo rozleptávalo verejnú mienku.

II. Autor zovrubne zdôvodňoval, ako sa moderná marxistická právno-historická veda rozmáha najmä vďaka pokrokovým tradíciám dejín vied, včítane právnohistorického výskumu. Pritom sa využíva a dopĺňa výskum vývoja práva analýzou všeobecných súvislostí. Tým sa všeobecné a národné dejiny práva spájajú do nerozlučnej jednoty. Tento smer sa uplatňuje od 60-tych rokov tohto storočia.

Marxistická právna veda tým prelomila národné hrádze, ale čoskoro nastala situácia, v ktorej sa zanedbávali metodické požiadavky, a zavládol schematizmus. Preto tzv. regionálna komparatistika nadväzuje na osobitosti národných dejín v ich súvislostiach so všeobecnými. Pritom sa ale okrem pokrokových výsledkov vyskytujú aj chyby, a to v dôsledku vplyvu právnohistorickej školy, resp. "právnického nacionalizmu". Tak sa odhliadalo od určujúcich spoločensko-ekonomických základov a vyzdvihovali sa národné osobitosti, zanedbávali sa zákonitosti. V súčasnosti napomáha rozvíjať vedeckú komparatistiku belgická spoločnosť "Société Jean Bodin", a to aj v spolupráci s právnymi his-

torikmi zo socialistických krajín. Regionálnu komparatistiku účinne rozvíjajú československo-maďarské právnohistorické konferencie, ktorých práca prekračuje medze strednej a východnej Európy.

Marxistickým výskumom sa ukázalo, že niet osobitnej porovnávacej právnej histórie. Ani nemožno povedať, že všeobecná právna história je daná už tým, keď je porovnávacia. Ale platí zásada, že každý právnohistorický výskum vyžaduje aj porovnávaciu analýzu. V komparatistike sa využívajú aj niekdajšie exegetické metódy, ktoré sa uplatnili v Uhorsku už v minulom storočí pri vzniku právnych odvetví. Aj keď vtedy nadväzovali ešte na záujmy feudálnej triedy, predsa z nich možno ťažiť ešte aj v súčasnosti. Aj filologickou metódou sa získali trvalé výsledky, napriek niektorým chybným záverom. To platí aj o etnologickej a sociologickej metóde. V modernej právnej historiografii sa venuje pozornosť vzájomnému vplyvu vývojových procesov a ustanovizní. Číro popisná metóda sa zavrhuje, ale predsa možno ťažiť z množstva nahromadených poznatkov s použitím porovnávania. Pritom sa treba vyhýbať tomu, aby sa vnášali do minulosti pojmy zo súčasnosti. Tiež treba skúmať, či a ako dlho sa určité v prameňoch doložené ustanovizne skutočne ujala v spoločenskej praxi.

Pri syntetickom právnohistorickom výskume sa v záujme zaujatia postoja voči množstvu poznatkov získaných porovnávaním ukazuje potreba vypracovať reprezentatívne modely právneho vývoja. No pritom hrozí nebezpečenstvo zneužitia na jednostranne tendenčné porovnávacie metódy. Proti tomu moderný komparatívny historizmus zabezpečuje, aby sa porovnávaním právnych skupín, oblastí a podoblastí dospelo ku pravým osobitostiam práva v národných štátoch. Porovnávať s minulosťou sa pritom pripúšťa vtedy, ak je daná totožnosť príznakov, resp. triedneho obsahu. Problémy komparatívneho výskumu súvisia aj s typológiou právnych systémov, čo potom vedie k vypracovaniu modelov, ktoré slúžia ako meradlo na triedenie skúmaných javov. Ale to nesmú byť umelé konštrukcie. Majú to byť kategórie, ktoré sú adekvátnym odrazom skutočnosti. No vždy musí byť daná popri rozdieloch aj podobnosť medzi porovnávanými javmi. Na to sa zase vyžaduje model čiže typ právneho poriadku, ktorý vyjadruje podstatu danej triednej vlády. Jeho spoločensko-ekonomickou podmienenosťou sa zdôvodňuje správnosť porovnávacieho výskumu tzv. regionálneho právneho vývinu. To platí najmä aj o oblasti na východ od Labe, kde nastala oneskorená buržoázna premena. Tam spadalo aj územie Uhorska a na to sa upútala pozornosť marxistického výskumu dejín práva v Maďarsku. Tomu slúžila aj spolupráca československých a maďarských právnych historikov. Pre obdobie novoveku sa tak javí ako regionálna jednotka stredná a východná Európa vo

funkcií technického modelu výskumu. Jej podregióny sú tieto: rakúsko-český, rusko-poľsko-uhorský (resp. maďarský) a balkánsky.

III. Moderný marxistický výskum v oblasti právnych dejín dospel k výsledkom, ktoré podľa hodnotenia autora obohatili maďarskú vedu. Viedli aj k úspešnej spolupráci medzi maďarskými a československými právnymi historikmi. V tej súvislosti autor bližšie vyhodnotil najnovšie výsledky právnej historiografie v Československu, ktoré sú významným príspevkom aj k porovnávacej právnej histórii. Tento proces vývinu právnej historiografie vidí autor ako zložku vývinu tejto historiografie vo všetkých socialistických krajinách Európy.

Pri rozmachu marxistického právneho historizmu zohral významnú úlohu postoj, podľa ktorého sa prelomili hrádze národnej uzavretosti, odhaľovali sa príčiny skúmaných javov a ozrejmili sa vzájomné súvislosti. To malo odraz aj na maďarskú právnu historiografiu. Časom síce nastalo určité obdobie schematizmu, ale porovnávacími metódami sa ho podarilo prekonať. Tiež bolo treba zdolávať právny nacionalizmus a koordinovať výskum so susednými národmi. Tak sa v socialistických krajinách uplatnil celkom nový smer právnohistorického výskumu. Niekdejší obzor obmedzený na antiku a stredovek sa rozšíril na novovek a najnovší vek. Prevládla systematika založená na porovnávaní.

IV. Plánovitý pokrok právnohistorického výskumu v Maďarsku spôsobil, že sa uznáva potreba koordinácie výskumnej práce vo všeobecnosti. V oblasti práva je pritom v popredí záujem o verejné a administratívne právo, kým záujem o súkromné právo ustupuje do pozadia. V odvetví právnej histórie je potrebná koordinácia s výskumom právnej histórie susedných národov, aj tých, čo boli v minulosti pozbavené štátnosti. Pritom sa má využívať komparatívny výskum. To je ostatne v posledných dvoch desaťročiach príznačné pre všetky socialistické krajiny Európy. Maďarsko však v tom podľa autora v porovnaní s druhými socialistickými krajinami zaostáva. Zato výsledky sovietskych bádateľov poskytujú v tomto ohľade účinné podnety metodologickej koordinácie najmä porovnávacej právnohistorickej syntézy, čo autor podrobne rozvádza. Pre oblasť strednej a východnej Európy okrem toho poukazuje na to, že napriek dlhodobému spojeniu viacerých národov v mnohonárodnostných štátoch sa predsa zachovali v právnej histórii miestne, prípadne národné zvláštnosti. Pritom podľa marxistickej typológie právnych poriadkov slúžia ako model techniky výskumu v tejto časti Európy súvislosti procesov oneskorenej buržoáznej premeny.

Aj výskum kapitalistickej monopolizácie sa podľa autora dá uskutočniť v územnej oblasti československo-maďarskej, resp. poľskej a ruskej len s príspevom právnych historikov. Preto zhrnul doterajšie výsledky tohto výskumu s osobitným zreteľom na Československo a s ďalším poukazom na poľsko-maďarské analógie.

V nadväznosti na tézu o poľsko-uhorskej (resp. maďarskej) právno-historickej analógii rozobral veľmi podrobne jednotlivosti vzniku poľského štátu po r. 1918 a jeho ďalšie formovanie do r. 1939.

V. Osobitne sa zaoberal medzerami súčasného právnohistorického výskumu v Maďarsku zo stránky komparatistiky.

Právne dejiny Uhorska, resp. Maďarska chápe v spojitosti so susednými národmi a pre obdobie novoveku ako zložku dejín buržoáznej skupiny práv v strednej a východnej Európe. Medzeru pritom vidí v tom, že sa ešte aj v súčasnosti nedostatočne zohľadňuje vzájomné pôsobenie vo vzťahu ku krajinám a národom juhovýchodnej Európy, ako je najmä Srbsko, Bulharsko a Rumunsko. Na vyplnenie tejto medzery razí tézu, podľa ktorej pre totožné alebo príbuzné spoločenské podmienky možno aj pri nedostatku medzištátneho styku alebo oktroja ako model formovať taký systém príbuzných vzorov, ktoré ani nemusie pochádzať z krajiny, odkiaľ sa ďalej šíria. Taký postup je však možný len s použitím porovnávania právneho vývinu.

Na uvedené porovnávanie treba zohľadniť charakteristické zvláštnosti tohto vývinu. Spočívajú v danom prípade v oneskorenej buržoáznej premene, v prežívaní feudálnych zvyškov a v kompromisoch s nimi. To sa okrem toho spájalo s tým, že uvedená premena neprebiehala revolučne a reformy sa vykonávali "zhora".

VI. Buržoázna premena prebiehala vo všeobecnosti celkom odchyľne v tej časti juhovýchodnej Európy, kde prevládala byzantská kultúra a potom turecká nadvláda. To bola bulharská, srbsko-chorvátska a rumunská oblasť. O tom podáva autor prehľad s použitím reprezentatívnej porovnávacej metódy a s výberom charakteristických črt.

Turecká vojensko-feudálna štátna moc vystupovala v príslušnej časti vtedajšej Európy ako cudzorodé teleso a vzdorovala pokrokovým zmenám. Právny systém zaostával a zakladal sa na islamskom práve, ktoré bolo pomiešané s právom porobených národov. Ale pritom pretrvávalo aj právo týchto národov ako osobitná zložka.

Pre kapitalistický spôsob výroby sa síce už v 18. stor. vyskytli minimálne predpoklady aj v Osmanskej ríši, ale tie iba prehľbovali jej vnútornú krízu. Do právnej oblasti predsa prenikli niektoré prvky buržoáznej premeny, ktoré dovoľujú chápať územie balkánskych národov, vymanujúcich sa postupne spod tureckej nadvlády, ako jednotnú "podoblasť" v zornom uhle porovnávacej metódy.

VII. Buržoázny právny typ sa v dôsledku rôznosti priebehu revolúcií, ako aj daných iných predpokladov, v 19. stor. rozvíjal aj zo stránky obsahovej v jednotlivých krajinách rozdielne. Preto vznikli tri základné typy, totiž anglický, francúzsky (ktorý najviac slúžil ako vzor) a ako tretí model typ oneskorenej buržoáznej premeny. Práve

tento tretí model právneho typu buržoáznej premeny pokryl strednú a východnú Európu a spájal sa len sčasti s revolúciou. Ale aj v uvedenej časti Európy predsa vznikli základy buržoázneho právneho poriadku, hoci aj štátna moc hatila buržoáznu premenu. Vcelku pritom feudálny právny poriadok nezanikal revolúciou, ale kompromismi a "zhora" uskutočňovanými reformami. Súhrnne bola pre túto oneskorenú buržoáznu premenu príznačná postupnosť. Táto postupnosť sa podľa výsledkov porovnávacieho právnohistorického výskumu javí ako dôsledok spoločenských predpokladov.

V zornom uhle týchto téz podal autor veľmi podrobný rozbor pomerov v oblasti tureckého panstva na Balkáne. Súhrnne ukázal, že turecká vláda síce urobila ústupky napredujúcej buržoáznej premene, ale aj to privodilo stav, ktorý ešte vždy zaostával aj za oneskorenou buržoáznu premenou v susedných krajinách juhovýchodnej Európy.

Súbežne s uvedenou premenou prebiehal boj porobených národov o slobodu, čím sa zatlačalo islamské právo. Príznačným príkladom na to bolo Bulharsko, kde po úporných bojoch vznikol suverénny štát, ktorého buržoázna ústava bola v porovnaní so susednými krajinami najpokrokovejšia.

Na území obývanom juhoslovanskými národmi prevládali vo veci buržoáznej premeny priam nepreklenuteľné protiklady. Suverenite najbližšie sa priblížilo Srbsko, čím sa tam uvedená premena urýchľovala. Od toho odchýľne sa utvárali pomery na územiach, kde vplýval právny vývoj Rakúska (Chorvátsko, Slovinsko, Slavónsko, Iстриa).

Rumunský štát, ktorý vznikol zjednotením Valašska a Moldavska, predstavoval príklad kompromisného prechodu od feudalizmu k buržoáznemu zriadeniu. Vznikli kodifikácie občianskeho, procesného a trestného práva, a to prevažne podľa francúzskeho vzoru. Kompromisnosť sa zakladala na vzoroch Pruska a cárskeho Ruska.

VIII. Buržoázny typ práva sa všade formoval podľa konkrétnych historických podmienok. Tak na východe Európy sa sformovala skupina práv, resp. oblasť oneskoreného buržoázneho práva, ktorá bola podľa autora modelom pre právny vývin v druhej polovici 19. stor. Jej typické znaky sa vyvinuli na prusko-nemeckom, rakúsko-uhorskom a ruskom ríšskom území. Porovnávaním sa ukazuje, že pre túto skupinu práv boli príznačné tieto črty: nedôslednosť, pretrvávajúce niektorých feudálnych prvkov a neukončenosť premeny. V priebehu procesu premeny vznikli tri samostatné štáty, a to bulharský, srbský a rumunský. Napriek odchýlkam medzi nimi všetky boli prístupné premene v oblasti práva a v jej oneskorenej forme. Ale dovŕšeniu tejto premeny zabránili imperialistické snahy veľmocí. Tým sa spôsobila deformácia práva národov juhovýchodnej Európy v poslednej tretine 19. stor., čím nastal priam zlom v dotýčajných právnych poriadkoch.

Politické úsilie imperialismu sa zameriavalo na násilie a reakciu, čo vplývalo na premenu buržoáznej štátnej moci. Výsledok bola všemocnosť finančného kapitálu, ktorého najúčinnnejším nástrojom bola práve buržoázna štátna moc. Ale súčasne vzrastalo aj úsilie zapájať do politickej aktivity širšie vrstvy občianstva, čo predsa napomáhalo pokroku v celej východnej Európe, ďalej likvidácií feudálnych zvyškov a bolo príspevkom k snahám o národnú nezávislosť. Ale ako reakcia na rozmach robotníckeho hnutia nastala deformácia tejto vývojovej tendencie, keď totiž na nátlak finančného kapitálu sa upúšťalo od demokratizmu buržoázneho štátu. Oneskorená buržoázna premena v juhovýchodnej Európe sa prejavila štátoprávne prevahou výkonnej moci najmä oproti zákonodarnej a celkovou krízou ústavnosti. Pre prípad tzv. mimoriadneho stavu sa vydávali rámcové zákony, čím sa rozbužnala delegovaná právotvorba. Súdnictvo sa naštrbilo vznikom mimoriadnych, a to najmä kartelových súdov. V riadnom súdnictve ustupovali poroty a účasť laického živlu. Právotvorba a kompetencia miestnych orgánov sa zužovala a naopak centralizácia sa stupňovala.

V niektorých právnych odvetviach sa uplatnili príznačné prejavy vzniku práva monopolistického kapitalizmu. Najmä sa osamostatnilo odvetvie obchodného práva, ktoré sa uprednostňovalo a rozvíjalo. Monopolizácia si vyžiadala aj zásahy štátu, čo malo paralyzovať vznikajúce protirečenia. V trestnom práve sa deformovali základné právne predstavy a nastal ústup od zákonnosti. Súdny proces sa nahrádzal administratívnymi zásahmi.

IX. Štátna suverenita malých národov juhovýchodnej Európy sa ocitla v krížovej paľbe imperialistickej mocenskej politiky. Dôsledky rozmachu monopolistického kapitalizmu sa u jednotlivých národov uplatnili s veľmi menlivou intenzitou. To sa týkalo najmä závislosti novovznikajúcich národných štátov od svetového finančného kapitálu. Národné obrodenie malých národov vo veľkých štátnych útvaroch (Rusko, Turecko, Rakúsko-Uhorsko) však vyústilo do kompromisu majetných vrstiev týchto národov s imperialistickou politikou vlád. Celý tento proces prebiehal v 70-tych až 90-tych rokoch.

Na priebeh tohto procesu mali hlavný vplyv osobitosti európskej rovnováhy, keď sa rozpútal zápas veľmocí o kolónie a o oblasti vplyvu na európskej pevnine.

Boj o nové rozdelenie sveta mal vplyv aj na suverenitu malých národov. Napokon priviedol prvú svetovú vojnu, po ktorej sa v strednej a juhovýchodnej Európe upevnili buržoázne štátne štruktúry, ako nástupnícke útvary po rozklade imperialistického Nemecka, Rakúska-Uhorska a Ruska.

X. Aj v období prechodu k imperialismu sa jednotlivé buržoázne

štruktúry štátov v druhej polovici 19.stor. utvárali v podobe oneskorenej buržoáznej premeny. Príznačné boli pritom feudálno-kapitalistické kompromisy, "zhora" vykonané reformy a realizácia klasických skúseností buržoáznej výstavby štátu. Spolupôsobila aj buržoázna národná idea, ale nedarilo sa uskutočniť národné zjednotenie. Napriek tomu vznikli v skúmanej časti Európy pokrokové ústavy a od tvorby práva sa očakávalo národné povznesenie. Ale nikde sa neuskutočnil upevnený demokratizmus, ba napokon nastal v mnohých prípadoch spiatočnícky zvrät.

V najpriaznivejších podmienkach zvonka sa formovala buržoázna štátna štruktúra v Bulharsku, lebo formálne sa zakladala na pokrokových ústavných princípoch. Ale čoskoro sa deformovala a viedla k národnej katastrofe.

Oproti tomu v Srbsku sa začala oneskorená buržoázna premena nástupom výrazne reakčných tendencií. Aj keď potom na prelome storočia prevládol parlamentarizmus, predsa si výkonná moc zachovala prevahu.

Zatiaľ čo vo všeobecnosti v balkánskych štátoch prebiehala v právnej oblasti oneskorená buržoázna premena pod silným vplyvom Rakúsko-Uhorska, predsa sa v Rumunsku v tomto ohľade utvoril osobitný stav. Premena tu nadobudla formu typicky východoeurópskeho modelu. V oblasti výkonnej moci sa konzervovala feudálno-kapitalistická štátna štruktúra a začínajúca samospráva sa likvidovala.

XI. V období prechodu k imperialismu právny poriadok národov juho-východnej Európy vykazoval súhrnne niekoľké špecifické znaky. Buržoázne právo aj vo svojej oneskorenej podobe prinieslo pokrok, keď pritom vcelku vzaté ovládlo celý svet. Územia oslobodené spod tureckého panstva upadli do závislosti od zahraničného kapitálu a prevládla v nich právna niestota. Buržoázny právny poriadok stratil stabilitu. No miestami sa predsa vyskytli pokrokové javy. Uplatnili sa aj vplyvy z Uhorska, čomu sa doteraz nevenovala pozornosť.

Žiada sa skúmať osudy kodifikovaného práva v tomto období. Nápadný bol najmä predstih Rumunska, a to ešte aj v porovnaní s prusko-nemeckým, resp. rakúsko-uhorským a ruským vývojom. Ale účinok všetkých kodifikácií sa zmeril vplyvom finančného kapitálu.

Na ostatných územiach Balkánu vcelku prevládla ďalekosiahla právna rozdrobenosť. Z toho sa vyníma srbské a bulharské územie svojou právnou jednotnosťou. V Bulharsku napomáhala rozvoju oneskorenej buržoáznej premeny okolnosť, že tam chýbala feudálna vrstva. Tým sa zmiernili polovičaté kompromisy s feudálnym právom a len imperialistická premena spôsobila krízu právneho vývinu. Oproti tomu v Srbsku sa také kompromisy rozvinuli naplno. Kodifikačné pokusy uviazli a moderné buržoázne právo nedosiahlo vyššiu úroveň, než na územiach, ktoré ovládalo Rakúsko-Uhorsko.

Súhrnne sa podľa rozboru ukazuje, že pre novoveké dejiny štátu a práva v strednej a východnej Európe platí ako prilihavý model oneskorený buržoázny vývoj práva, ale s tou výhradou, že v jednotlivých územiach vykazoval aj špecifické črty. Tomuto záveru sa podľa autora žiada prispôbiť aj výskum dejín štátu a práva v Uhorsku, resp. Maďarsku. Pre Bulharsko vidí autor špecifickosť v tom, že sa tam vlastne až v období monopolistického kapitalizmu položili základy moderného buržoázneho práva. Oneskorená buržoázna premena tam prebiehala postupne, a nie revolučne. Ale spôsobila až do čias prelomu storočia nadmerne rozvinutú tvorbu práva, aj keď široké masy ľudu na nej nemali účasť. Po r. 1890 sa rozvinula aj kodifikácia, a to najviac recepciou z cudziny. Z Uhorska sa recipoval zákonník trestného práva hmotného, ktorým sa súčasne sprostredkovali aj francúzske právne zásady.

Oneskorená buržoázna premena sa vo východnej časti Európy (na východ od Labe) uskutočnila v podobe, ktorá sa už nekryla so západnými vzormi. Súčasne sa ešte vystupňovali zdanlivo nepreklenuteľné národnostné rozpory. Tým sa v tejto oblasti zmariť integrácia oneskorenej buržoáznej právnej skupiny. Len v procese kompromisov sa vynorili zhodné alebo takmer analogické črty. Tým sa dostali zákonitosti do neriešiteľných protirečení voči právnym poriadkom, ktoré lípli na národných záujmoch. Mnohonárodnostné ríše tak strácali právnu jednotu. Celá táto územná oblasť sa môže skúmať v jej právnom vývoji len komparatívne a so zreteľom na podmieňujúce hospodárske procesy. Na príklade Bulharska ukazuje autor dôsledky stavu, ktorý konštatoval, lebo tam sa prejavili vo forme zlomu, ktorý privodili novoty zavedené kodifikáciami.

Záverom zdôraznil autor, že pokrokové črty prenikajúce zo Západu, sa v strednej a východnej Európe prijímali tvorivo, nie pasívne. Teda modifikovali sa. Jednotlivé územné oblasti súčasne vykazovali mnohé paralelné črty. Vedecký výskum si preto vyžaduje v tomto smere ďalej porovnávať. Ale to možno len na metodicky podloženom výsledku prebádania skutočností. Autor sa ešte ospravedlňoval, že svoje dielo nezameral osobitne aj na právne dejiny Čechov, Slovákov, Poliakov a Ukrajincov, ako aj pobaltských národov. To neurobil preto, lebo patrili do mnohonárodnostných ríš, ktorých právne dejiny aj tak musí zohľadňovať maďarská, resp. uhorská historiografia štátu a práva. V budúcnosti ich bude treba nevyhnutne zahrnúť do výskumu právneho vývoja modernej doby a to tým viac, že v období oneskorenej buržoáznej premeny dosiahli štátnu samostatnosť. Toto obdobie síce bolo poznamenané vzájemnou národnou nevraživosťou, ale to nesmie odradiť od ďalšieho výskumu, lebo podľa tézy Engelsa len z utrpenia ľudových mas sa rodí nový spoločenský poriadok.

Jozef Karpat